

Геортологія (еортологія) (від гр. γιορτή — свято та λόγος — наука, вчення) вивчає всі види свят як складову частину світової загальнокультурної спадщини.

Як особливий соціокультурний феномен і одна з основних форм первинної культури, різноманітні свята (далі — С-та, С-то, С-т тощо) від стародавніх часів і аж до сьогодення існують у традиціях всіх без винятку народів. Вони є надзвичайно яскравим проявом світоглядних уявлень, почуттів, емоцій, настроїв тощо. Аби відзначити ту чи іншу важливу суспільну подію, люди збираються разом і здійснюють певні художньо й виразно обставлені діїства (обряди, ритуали), котрі несуть у собі елементи урочистості і пов'язані з піснями, танцями і т. п. Усе це вивчає Г.

Об'єкт її дослідження становлять усі види С-т, що ж до предмета дослідження, то він зорієнтований на такі феномени:

- відображення у С-тах соціально-звичаєвого, духовно-практичного історичного досвіду, який відбиває процеси людського пізнання і світосприйняття, віддзеркалює картину навколишнього світу і визначає соціальну поведінку людей;
- історія побутування С-т, їх виникнення та зникнення з історичної арени;
- формування традиції національних С-т (зокрема в Україні), їх функціонування та еволюція.

Як самостійна наука, Г. має свою знакову систему, свої символи та особливі засоби відображення навколишнього світу, картина якого свідчить про рівень розвитку всієї цивілізації загалом, а також етносів, націй тих чи інших держав (або певних національних складових частин поліетнічних утворень), на яких у певні історичні періоди позначаються їхні, тобто держав, політика, ідеологія, мораль та культура. Разом із тим Г. належить до тих СІД, статус яких і досі не підпадає під усталені критерії дисциплінарності. Вона характеризується постійною трансформацією предметно-об'єктної локалізації, наявністю розгалужених міждисциплінарних зв'язків та відсутністю власного дисциплінарного інструментарію.

У контексті української історії, культури, духовності Г. діє у нас недостатньо активно. Це зумовлюється багатоаспектністю та складністю досліджень у цій сфері знань. На сьогодні існує невелика кількість науково-теоретичних розробок українських геортологів, зокрема Т. Балабушевич, В. Замлинського, М. Дмитрієнко, Я. Калакури, Я. Солонської, Н. Солонської та ін. Класифікацію вітчизняних С-т уперше здійснили М. Дмитрієнко та Я. Солонська. Вони систематизували С-та за державною, конфесійною та іншими ознаками їх походження та належності:

- державні С-та — День Перемоги (09.05), День Конституції України (28.06), День незалежності України (24.08.) та інші, проведення яких чітко регламентується заздалегідь ухваленим сценарієм; відповідно до проблематики того чи іншого С-та сценарій передбачає виступи глави держави, прем'єр-міністра, делегованих на цю акцію осіб, парад військ, художньо-розважальну програму, театральні дійства тощо;
- професійні та неофіційні С-та. На нашу думку, до цієї категорії належить і широкий спектр презентацій (С-то, ділова процедура, робочий момент), які охоплюють усі види сучасної діяльності суспільства. Виділяються такі типи презентацій: а) книжок (продукція поліграфії та видавництва); б) новітніх програм (інформаційних, освітніх, гуманітарних та ін.); в) технологій; г) товарів (у т. ч. промислових зразків, військової техніки, авіасалонів тощо); д) введення в дію нового об'єкта (заводу, банку, палацу культури, телефонної станції тощо). Осібно стоять виставки, що мають за мету презентувати особисті речі відомих осіб, колекції монет, паперових грошей та ін. До професійних та неофіційних С-т належать і наукові конференції як презентація інтелектуального продукту наукової установи, діяльності її самої як самодостатньої організації, а також форуми, асамблеї, урочисті засідання та ін.;
- релігійні і церковні С-та, котрі є складовою життя різних соціумів. Так, особливо важливими православними С-тами церква визначає Різдво

Христове (07.01.), Хрещення Господнє (19.01.), Благовіщення Пресвятої Богородиці, Пасху (Великдень), Трійцю, Преображення Господнє, Успіння Пресвятої Богородиці, Покрова Пресвятої Богородиці та ін. За своїм значенням церковні С-та належать до високих зразків прояву духовності віруючих верств суспільства. Кожне з них має віками вироблені ритуали (програму та сценарій проведення), їх визнано канонічними і, на відміну від громадських (цивільних) С-т, вони не передбачають будь-яких змін;

- господарсько-побутові С-та;
- родинні (побутові) С-та;
- масові (різні за походженням) С-та, наприклад, зимова казка, театр на воді, зелений театр, карнавали, масовий театр, театралізована вистава, фестивалі, олімпіади, паради тощо;
- професійні, або корпоративні, С-та (День міліції, День металурга, День шахтаря та ін.). Зазвичай їх відзначають у неділю;
- міжнародні С-та (Міжнародний день митника, Міжнародний день захисту дітей, Міжнародний день охорони довкілля, Міжнародний день музики, Міжнародний день студентів та ін.).

Історія масових святкувань сягає часів Давньої Еллади і налічує до тридцяти століть. Кожне С-то є носієм багатопланової інформації про духовну, моральну, ідеологічну ситуацію в суспільстві. Спектр святкових дійств надзвичайно широкий: С-та у Давній Греції (у т. ч. багатоденні гуляння в Афінах), італійські карнавали періоду Відродження, російські народні ігрища “під горами” та “на гойдалках”, а в Україні — гуляння на Івана Купала, вечорниці (на “свіжину” чи “на печінку”) та інші розваги, які походять ще від епохи язичництва та Давньої Русі.

Існування стародавніх С-т на теренах нинішньої України підтверджується, зокрема, артефактами матеріальної культури, однак головний наголос, ясна річ, вітчизняна Г. кладе на духовний аспект. Аналіз С-т, як правило, здійснюється у нас під кутом світоглядних уявлень та вірувань прадавніх предків, які й до сьогодні зберегли свою неповторність, оригінальність. Ця неповторність полягає у *переплетенні язичницьких та християнських рис*. Це явище, котре має місце тільки в Україні, справило визначальний вплив на формування інституту культури українських С-т.

У нашій ментальності відбито дивовижно багату гаму фантазії давньоруських, а потім і українських святкувань. Прояви різних передхристиянських С-т (релігійних, господарських, побутових) простежуються у збережених досі обрядах і народних піснях. Наші пращури святкували останній тиждень м'ясниць (мав назви Максим, Сиропісний тиждень, Пущення, Загальниця, Колодій), п'ятницю, С-та, пов'язані з цілющими травами (Юрія, Миколая, Онуфрія Великого, Купала, Симона Зілоти), весілля, хрестини, дні народження, новосілля, входини, толоку та ін. Усі ці С-та мають традиційно-національне підґрунтя, яке діє за своїми законами. Власне, у спільних дійствах, у проявах загального пориву доброти, гуманності уособлюється матеріальна форма С-т — дім, обійстя, хлів, криниця... Український народ ніколи не втрачав потягу до цих національно-духовних надбань, котрі становлять глибинну суть його ментальності. Мотивація і

природа українських народних і релігійних свят є доброю і людяною, в них відсутні елементи жорстокості, насильства, зла. Усі вони несуть відповідний настрій, супроводжуються святковим вбранням та використанням святкової ж атрибутики.

Неодмінною умовою святкування є сміх, що несе в собі і руйнівну, і творчу силу, заспокоює та лікує. Однак інститут сміху має різну природу у різних народів, свої національні та часові особливості.

Народні українські обряди походять здебільшого від язичницьких вірувань, пов'язаних з обожненням Сонця. Так, колядування й щедрування відзначають зимовий поворот Сонця на літо, веснянки — весняне рівнодення, купальське дійство — літній поворот Сонця на зиму, коляда — осіннє рівнодення. Ритуали і дійства весняних гаївок відбивають ідею кола, тобто вічного колобігу небесного світила у зодіакально-космічному просторі: святкувальники розташовуються навкруг вогнища по колу, рухаються колом (водять танок, *рос.* — хоровод), на голови покладають вінки із квітів тощо.

Інститут українських С-т формувався не тільки під впливом давньоруських традицій — він увібрав у себе й особливості та елементи культур інших народів, які віддавна населяли терени України. Звукові образи наших предків, староцерковна музика, народні мотиви стали зразками для класичних музичних творів, котрі закарбували в нотах фольклор та мелодійну спадщину українських музикантів.

У 1992 р. у Києві було видано навчально-методичний посібник із СІД — “Специальные исторические дисциплины”, де вперше в українській історичній науці визначено *об'єкт* та *предмет* Г., історію її розвитку, окреслено предметний статус даної дисципліни. Однак деякі положення Г. зараз потребують уточнення.

Хронологічні та просторові межі досліджень із проблем Г. охоплюють період від язичницьких часів, християнської Київської Русі до сьогодення, що дає широку та об'єктивну картину розвитку та діалектики інституту святкувань в Україні, їх видозміни і трансформації. У нинішній період дослідження С-т в Україні здійснюються поки що в основному тільки в межах нових методів культурно-історичної етнологічної школи.

Важливе значення для історіографії Г. мають праці Д. Антоновича, О. Вітвицької, С. Маслова, А. Введенського, М. Дмитрієнко, Я. Калакури, І. Каманіна, С. Килимника, В. Скуратівського, Н. Солонської, К. Сосенка, В. Яременка та ін. Питань значення С-т у житті та спілкуванні українців торкалися у своїх працях М. Максимович (“Дні і місяці українського селянина” та “Книжка Наума — про великий Божий світ”), П. Куліш (двотомні “Записки о Южной Руси”, 1856—1857), М. Костомаров (етнографічні твори), Б. Грінченко (“Етнографічні матеріали”), а також В. Антонович, В. Гнатюк, Я. Головацький, М. Грушевський, М. Драгоманов, О. Колесса, А. Кримський, В. Петров, П. Попов, О. Потєбня, Олена Пчілка, Тадей Рильський, М. Сумцов, І. Франко, Д. Чижевський та ін.

Об'єкти, що їх досліджує Г. — свята, ритуали, обряди та всі їхні складові, — здавна привертали увагу багатьох дослідників різних галузей знань. *Понятійний і термінологічний апарат* Г. визначає суть “звичаю”, “традиції”, “обряду” та ін. *Звичаї і традиції* — це нерегламентовані юри-

дичними актами, підтримувані силою суспільної думки форми передання прийдешнім поколінням способів реалізації політичних, моральних, естетичних, релігійних відносин, які історично склалися у житті даного суспільства.

Предметна область Г. об'єднує комплекс С-т і процес їх відзначення, природу їх походження, генезис та зміни, зумовлені появою — у відповідь на трансформації в соціокультурному середовищі — нових форм і засобів проведення різних за типом дійств. Використовуючи загальні методи та методики історичного дослідження, Г. разом із тим послуговується і власними специфічними методами, що дає змогу відтворити картину С-т у відповідності до часу і місця їх проведення. Аналіз історичних джерел з проблем Г. не тільки сприяє відтворенню зовнішнього оформлення дійства, а й реконструює їхню змістовну сутність і процес проведення.

Як комплексна наука, Г. не тільки межує з іншими науковими дисциплінами, а й використовує їхні специфічні засоби видобування інформації та методи дослідження. Вона тісно пов'язана із символікою, емблематикою, вексилологією, уніформологією, мистецтвознавством, фольклористикою, етикетознавством та іншими СІД. Останнім часом постала проблема переосмислення їхніх взаємозв'язків, зокрема місця Г. у системі СІД. Це зумовлюється інтеграцією наукового знання, взаємопроникненням наук, розширенням застосування міждисциплінарних дослідних методів.

Культура національних С-т — явище цивілізації, що має свої специфічні, окремішні особливості. Тому С-та як вияв цивілізації повинні вивчатися також і цивілізаціологією, а Г. відповідно має використовувати її методи та методологію. Святкове дійство (демонстрації, паради, акції та ін.), що є грандіозним та ефективним механізмом, засобом ідеологічної та політичної агітації, становить предмет дослідження не тільки Г., а й політології. С-то — вельми ефективний засіб впливу на громадську думку, тому воно може бути об'єктом дослідження соціології. Культура С-т та їх історія в контексті культури — об'єкт дослідження культурології.

Емоції, що їх викликає С-то, сприяють і поліпшенню розумової діяльності. С-та мають свої етичні обмеження та критерії. Гротеск, сатира, буфонада, критика, пародія, шарж та інші різновиди сценічного мистецтва не повинні ображати, принижувати, порушувати моральні норми, вносити будь-які елементи дискримінації. Йдеться про етику — дисципліну філософську, яка теж причетна до формування С-т. Попри різноманітність соціально-історичних статусів культур різних народів, усі С-та мають бути естетичними. Так, в українських національних С-тах найбільша увага приділяється внутрішньому світу людини, її настроєві. Естетична інформація і відповідний їй психічний стан можуть бути осмислені як естетичне переживання. Отже, Г. включає до предметного поля своїх досліджень й естетику, що належить до категорії філософських наук. Вивченням українських С-т у середовищі української діаспори різних країн світу опікується українознавство. Дослідженням С-т народностей багатонаціональної України предметно займається етнологія. Г. заглиблюється в сутність людської природи, в особливості людської психіки, оцінює загальнолюдські цінності, а психіка людини, її бажання, мрії, сподівання тощо перебувають у предметній області психології.

Нині вже виділилася така наукова галузь, як крос-культурна психологія — напрям психологічної науки, що займається порівнянням культур. Її методи теж перебувають у полі зору сучасної Г. Для запровадження гармонійних стосунків між Україною та світовим співтовариством необхідно опановувати ази крос-культурної грамотності, що з огляду на український менталітет, нашу традиційно-історичну лояльність, неконфліктність, відсутність проявів ворожості до інших етносів, відкритість, щире бажання спілкуватися і т. д. у принципі має відбуватися доволі легко.

В обрядах та ігрищах завжди була присутня своєрідна драматургічна основа, яка мала найрізноманітніші назви, але за своєю суттю являла собою сценарну структуру масового дійства. У всіх народів і в усі часи існувала режисура масових святкувань. Реалізація сценарію С-т, їх постановка, розробка мізансцен (програма дійства, заходу), робота з професійними, непрофесійними і тимчасовими учасниками дії, інколи і постановка танців, застосування балетних елементів — усе це належить до сфери досліджень не лише Г., а й театрознавства (галузі мистецтвознавства).

Складовою кожного С-та є музика — звуковий супровід. Отже, сучасна Г. повинна обов'язково долучити до кола своїх інтересів історію, методи та підходи до інформації звукового джерела, що ними користується музикознавство.

З огляду на все сказане цілком зрозуміло, що як комплексна наука з міждисциплінарним характером Г. потребує нових сучасних підходів та методів дослідження. Її міжгалузеві зв'язки йдуть все далі і вже сягають таких наукових дисциплін, як альмеологія, антропологія, герменевтика, інформологія, комунікативістика, народознавство, етнологія, паблік рілейшинг, психологія, а також крос-культурна психологія, релігієзнавство, систематологія, театрознавство, українознавство, урбаністика, філософія (зокрема естетика та етика), цивілізаціологія тощо.

У Г. застосовуються методології, що належать до літописознавства, палеографії, дипломатики, сфрагістики, геральдики, епіграфіки, нумізматики та інших СІД, загальнонаукові принципи об'єктивізму, історизму, системності та діалектичного розуміння історичного процесу, а також міждисциплінарні підходи та методи, зокрема порівняльний та проблемно-хронологічний. Методика отримання відповідної інформації лежить у площині загальних для СІД завдань.

Засобом одержання нового знання про об'єкт (суспільство) та предмет (святкове дійство, процес) у рамках комплексного дослідження Г. є *системний* підхід, що відіграє роль універсального інструменту вивчення і є основоположним принципом дослідження. При дослідженні Г. використовуються принципи системності, цілісності, ієрархічності та розвитку, історико-типологічний, а також системний підхід як конкретно-науковий метод діалектичної методології. Необхідно також послуговуватися цивілізаційним, урбаністичним, історико-культурологічним та історіософським, а також загальнонауковими підходами, як-от: абстрактний і конкретний, логічний та історичний, аналітичний і синтетичний, описовий, структурно-функціональний, модельний тощо. Історико-культурологічний та історіософський підходи дають змогу врахувати соціокультурний контекст історії, особливості поглядів, традицій, системи цінностей її суб'єктів, виявити особливості наступності тощо.

Джерельною базою Г. є комплекс писемних та речових пам'яток: богослужбова література, літописи, хроніки, мемуари, епістолярії, історичні та художні твори і т. п. Плинність та неповторність святкового дійства зафіксовано у різних за видами й типами джерелах (усних, писемних, речових, зображальних, поведінкових, лінгвістичних, аудіовізуальних), які відбивають специфіку та особливості дисциплінарного статусу Г.

Історіографічну базу Г. становлять індивідуальні та колективні монографії, бібліографічні покажчики, публікації у наукових періодичних виданнях, навчальні посібники, енциклопедії, наукові статті в збірках, праці іноземних дослідників та ін. З огляду на значний міждисциплінарний діапазон Г. її історіографія має величезний обсяг і потребує окремого дослідження.

Аничков Е. Праздники // Энцикл. слов.: В 82 т. / Под ред. И. Е. Андриевского; Изд. Ф. А. Брокгауз и И. А. Ефрон. СПб., 1890. Т. 2; Бахтин М. М. Творчество Франсуа Рабле и народная культура средневековья и Ренессанса. М., 1965; Васильев В. Н. Старинные фейерверки в России (XVII — первая четверть XVIII века). Л., 1960; Введение в специальные исторические дисциплины: Учеб. пособие для вузов / МГУ. М., 1990; Введенский А. О., Дядиченко В. А., Стрельский В. И. Допоміжні історичні дисципліни. К., 1963; Вовк Хв. Студії з української етнографії та антропології / Укр. гром. фонд. Прага, Б. р.; Геортология // Специальные исторические дисциплины: Учеб. пособие / В. А. Замлинский, М. Ф. Дмитриенко, Т. А. Балабушевич и др.; Под ред. В. А. Замлинского, М. Ф. Дмитриенко. К., 1992; Глан Б. Праздник всегда с нами / Союз театр. деятелей. М., 1988; Горобець Г. І. Народні свята сьогодні. К., 1964 (Т-во "Знання"); Грушевський М. С. Історія української літератури. К.; Львів, 1923. Т. 1, кн. 1; Даркевич В. П. Народная культура средневековья: Светская праздничная жизнь в искусстве XI—XVI вв. М., 1988; Деркач С. М. Особливості режисури масових свят просто неба (80—90-ті роки): Автореф. дис. ... канд. мистецтвознавства. М., 1998; Дюсей Э. Эффективная презентация. Минск, 1997; Джерелознавство історії України: Довідник: Навч. посібник для студентів вузів / Я. Є. Боровський, М. Я. Варшавчик, І. Н. Войцехівська та ін.; НАНУ, ІУАД. К., 1998; Замлинський В. О., Стрельський В. І., Іваненко А. М. Розробка спеціальних (допоміжних) історичних дисциплін // Вісн. Київ. ун-ту. Іст. науки, 1984. № 26; Зекович Н. М. Советская обрядность и духовная культура. К., 1986; Исторические дисциплины: Крат. библиогр. справ.-указ. / АН УССР. Ин-т истории. К., 1990; История книги, источниковедение и библиотечное дело: Сб. науч. ст. / Редкол.: М. П. Стриженок (отв. ред.) и др.; Б-ка им. Я. Коласа. Минск, 1984; Калакура Я. Спеціальні історичні дисципліни в Національному університеті імені Тараса Шевченка // Спец. іст. дисципліни: питання теорії та методики: 36. наук. праць / НАНУ. ІУ. К., 1997. Число 1; Килимник С. Український рік у народних звичаях в історичному освітленні: У 2 кн. Вінніпег, 1955. Кн. 1: Зимовий цикл; Колесников Н. А. Театр большой гимнастики. М., 1981; Корнієнко С. Родинне дозвілля у початкових класах: Навч.-метод. посібник. Тернопіль, 2000; Костомаров Н. И. Очерк домашней жизни и нравов вельюкорусского народа в XVI—XVII столетиях и старинные земские соборы. СПб., 1906. Кн. 8, т. 19; Культура і побут населення України: Навч. посібник для вузів / В. І. Наулко (керівник), Л. Ф. Артюх, В. Ф. Горленко та ін. К., 1991; Курочкін О. В. Новорічні свята українців: традиції і сучасність. К., 1978; Лаптева Л. С. Социально-эстетическая природа и функции массовых празднеств: Автореф. дис. ... канд. филос. наук. М., 1976; Лихачев Д. С., Панченко А. М., Поньков Н. В. Смех в Древней Руси. Л., 1984; Лотман Ю. М. Проблемы знака и знаковой системы и типология русской культуры XI—XIX веков // Статті по типології культури. Тарту, 1970; Луначарский А. В. О массовых празднествах, эстраде, цирке. М., 1981; Льюис Р. Д. Деловые культуры в международном бизнесе. М., 1999; Мазаев А. И. Праздник как социально-художественное явление. М., 1978; Массовые театрализованные представления и праздники / Всерос. театр. о-во. М., 1963; Место массового праздника в духовной жизни социалистического общества: Сб. ст. / Редкол.: Е. Я. Зазерский (отв. ред.) и др.; Ленингр. гос. ин-т культуры им. Н. К. Крупской. Л., 1981;